
PROTECTING THE BULGARIAN LANGUAGE – A GUARANTEE OF OUR NATIONAL SECURITY

Veneta Ivanova

National Military University “Vasil Levski”, Bulgaria, veniivanova2010@abv.bg

Abstract: The anxiety of the events that outline the appearance of the 21st century and the expectations for the following decades make the topic of maintaining and strengthening national security now constantly relevant. This is because life on the Old Continent is permanently changing, and social tranquility and security seem to be diminishing. The new, which has imperceptibly settled into our lives in recent years, is described vividly and impressively by the American writer of Lebanese origin Nassim Taleb in his bestseller "The Black Swan".

The Black Swan is a brilliant metaphor for new phenomena in the modern world. It is a highly original, elegant, accurate and yet universal portrayal of our surprising adverse events in life, which are large-scale and have a huge impact on humanity. Unfortunately, black swans are now part of our new historical reality, from decades back to today. Now there is the military conflict, the problems with migrants, until recently the pandemic and the energy crisis, earlier - the attack on the twin towers in America, as well as the increasingly large-scale and unfavorable climate changes on the planet.

In Bulgaria, the instability is connected first of all with the impossibility of conducting a constructive inter-party dialogue over the years, with repeated parliamentary elections and change of governments without creating a sustainable cabinet. This leads to a crisis in all social spheres in the country. Thus, uncertainty, one of the main characteristics of the new era, both in Europe and in our country, poses many questions in the public space related to the strengthening and protection of European states. Indicative of this is the opinion of the winner of the 2023 annual award for journalism of the Union of Bulgarian Writers Prof. Dr. Myumyun Tahirov in his book "Philosophy of Creativity" that "...we live in a world which, in the words of Zbigniew Brzezinski, can be likened to an airplane flying on autopilot, whose speed is constantly increasing without knowing where it will land... ... the paradox of today's political and spiritual situation in our country consists in the fact that, at the same time, everyone who wants to get to power refers to the national idea, to Bulgarian national interests and values. Today, the Bulgarian people are being depersonalized, as a result of which our national spirit is collapsing." This memorable metaphor and assessment completes the vision of today's dynamic and problem-burdened world, in which national values seem to become less and less noticeable. All these events, taken together, emphasize the relevance of the concept of "security" both for Europe and specifically for each country, and adequate solutions are sought.

Keywords: literature, Bulgarian language, security, national security.

ОПАЗВАНЕТО НА БЪЛГАРСКИЯ ЕЗИК – ГАРАНТ НА НАЦИОНАЛНАТА НИ СИГУРНОСТ

Венета Иванова

Национален военен университет “Васил Левски”, Република България, veniivanova2010@abv.bg

Резюме: Тревожността на събитията, които очертават облика на 21 век и очакванията за следващите десетилетия, правят темата за поддържането и засилването на националната сигурност вече постоянно актуална. Това е така, тъй като животът на Стария континент трайно се променя, а социалното спокойствие и сигурността сякаш се смаляват. Новото, което неусетно се настани в живота ни през последните години, е описано ярко и впечатляващо от американския писател с ливански произход Насим Талеб в неговия бестселър „Черният лебед“. „Черният лебед“ е блестяща метафора на новите явления в съвременния свят. Това е изключително оригинален, елегантен, точен и същевременно универсален образ на изненадващите ни неблагоприятни събития в живота, които са мащабни и с огромно въздействие върху човечеството. За съжаление, черните лебеди вече са част от новата ни историческа реалност, от десетилетия назад и до днес. Сега е военният конфликт, проблемите с мигрантите, доскоро пандемията и енергийната криза, по-рано – нападението над кулите-близнаци в Америка, както и вече все по-мащабните и неблагоприятни климатични промени на планетата.

В България нестабилността се свързва първо с невъзможността през годините да се проведе конструктивен междупартиен диалог, с многократни парламентарни избори и смяна на правителства, без да се създаде устойчив кабинет. Това води до криза във всички обществени сфери в страната. Така несигурността, една от

основните характеристики на новото време, и в Европа, и у нас, поставя множество въпроси в общественото пространство, свързани с укрепване и защита на европейските държави. Показателно за това е мнението на носителя на годишната награда за публицистика за 2023 г. на Съюза на българските писатели проф. д-р Мюмюн Тахиров в книгата му „Философия на творчеството“, че „...живеем в свят, които по думите на Збигнев Бжежински, може да бъде оприличен на леляк на автопилот самолет, чиято скорост непрекъснато нараства, без да е известно мястото, където ще кацне... парадоксалността на днешната политическа и духовна обстановка у нас се състои в това, че в същото време всеки, който иска да се добере до властта, се позовава на националната идея, на българските национални интереси и ценности. Днес българският народ е подложен на обезличаване, в резултат на което националният ни дух изпада в колапс.“ Тези запомнящи се метафора и оценка допълват визията на съвременния динамичен и претоварен с проблеми свят, в който националните стойности стават сякаш все по-малко забележими. Всички тези събития, в съвкупност, подчертават актуалността на понятието „сигурност“ както за Европа, така и конкретно за всяка държава и се търсят адекватни решения.

Ключови думи: книжовност, български език, сигурност, национална сигурност

1. ВЪВЕДЕНИЕ

Българският книжовен език на пръв поглед не се осъзнава като фактор на сигурността и като обект, нуждаещ се от защита. (Въпреки че понятието за национална сигурност все повече се разширява и днес тя е икономическа, политическа, транспортна, социална, свързаната със здравеопазването, с пазара на труда, с демографските проблеми и т. н.) За много хора езикът е само средство за комуникация. И като че ли само отделни личности гледат на него със съзнанието за цялостното му значение и роля в съвременното общуване и осъзнават сериозността на проблемите му днес. Затова подобна теза, на пръв поглед, е малко странна, но и защитима от позициите на опазването на книжовността и българския език в днешния бездуховен свят. Още повече, че езикът е основното средство за комуникация в човешката цивилизация, но е и от най-силните средства за въздействие. Днес той е изключително силно оръжие. Войната в Европа показва много ясно тази сила, но в негативен аспект – с хибридни информационни въздействия, с фалшивите новини. В този контекст целта на научните търсения на автора е изследване и научна обосновка на опазването на книжовността и българския език като средство за комуникация и въздействие през призмата на националната сигурност на страната ни, третирана в нейния широк смисъл.

2. МАТЕРИАЛИ И МЕТОДИ

Изследванията ни в отговор на въпроса защо опазването на българския книжовен език е въпрос на националната ни сигурност, се основават на книгата „Език и сигурност. Зависимости“ (Демирова, Р. и Й. Захариева, 2015), в която се поставя акцент върху информационната сигурност, върху опасностите и предизвикателствата, свързани с нея, върху информационното въздействие и доминиране, върху информационното превъзходство и информационните войни. Разглеждат се още преднамереното манипулиране на обществото с информация, разпространението на слухове, голямата тема за състоянието на образованието и др. В контекста на тези съждения, по наше мнение следва да добавим, че в днешната динамично променлива среда на сигурност почти незабележимо в битието на българския книжовен език текат редица негативни процеси, които дават „плодове“ днес. Те са следствие на политическата нестабилност и на многото социални катаклизми от различен характер. Нещо повече, технологичният просперитет направи лоша услуга на българския книжовен език и той все по-често е заменян от английски език или от латиница както в ежедневието, така и в официалното общуване. Българският книжовен език, освен, че се приема за даденост, е пренебрегван и омаловажаван. А чуждият език е предпочитан, уважаван, харесван и модерен. Но пагубното е, че при тази неизбежна промяна, в среда на неравна конкуренция с друг език в собствената си страна, езикът ни страда и от други обществени промени. В динамиката на твърде материалния ни свят и в изграждащото се консуматорското общество, масово се губи по-духовния и по-широкия поглед към неговата същност и значение. Същото се отнася като цяло и към българската литература и култура.

Изключителната маркетингова активност на чуждите фирми, предлагащи постоянно нови и по-нови стоки в телефоните ни, много динамично и постоянно ангажират съзнанието на съвременните хора. То е пренатоварено от нова и постоянно актуализираща се информация. И интересът към езика, и самият език сякаш се стопяват. Много млади хора приемат, че българският език е демоде, а усилия да изследват лексикалното и граматическото му богатство се полагат от единици. Пренебрегвайки езика си съзнателно или не, и предпочитайки чуждия език, ние подкопаваме и личното си, и националното си самосъзнание и самочувствие. А половинчатото учене в училищата ражда прословутата и коментираната по

кандидатстудентските кампании масова полуграмотност, полуинтелигентност и посредственост. Но прави впечатление и това, че в съвременната култура се губи националният елемент при много млади хора. Изтрива се съзнанието за ценност на националното, особено в условия на продължаваща емиграция и негативна демографска тенденция. В един вече твърде материален свят, с трансформирани се ценности, в които се ражда недооценяване и безразличие към българските стойности, и към езика в частност – това вече е голям проблем на нацията и разклаща неусетно националната ѝ сигурност. Това само по себе си обуславя необходимостта от прилагането не само на изследователски и сравнителен подход, но и в значителна степен мениджърски подход с прилежащия му инструментариум за проблемност и резултатност в отговор на релацията български книжовен език- национална сигурност.

3. РЕЗУЛТАТИ

В един вече оформен твърде материален свят, с трансформирани ценности, в които се роди недооценяване и безразличие към българските езикови стойности, по недвусмислен начин се оформи тенденция на заплахата за националната ни сигурност. Незабележимо на пръв поглед, се установи масова полуграмотност и езикова некомпетентност, ново съзнание на налагащото се от всички страни консуматорско мислене – самодостатъчно, ограничено, необезпокоявано от културни и екзистенциални търсения. И всичко това на фона на информационното и технологичното развитие в лицето на вече изкуствените интелекти. Комуникацията и езикът ни се настаниха трайно, почти постоянно в социалните мрежи, където общуването е най-естествено и достъпно, динамично, а дистанцията е максимално скъсена. Там писменият изказ е преобразен и често приема характеристиките на устното общуване. В чатове – до такава степен, че българският език се замени със шльокавица, с емотикони, със съкратени до неузнаваемост думи, с комбинация от двуезичие, с деформиран, нелепо съкращаван български език.

Нещо повече, тази тенденция на „езикова сиромашия“, дефинирана от уважаваната българска писателка Вера Мутафчиева е ужасяваща. В подкрепа „...на този половин език днес говорят и пишат българите, старейки се да го смаят още повече. Затуй нека не се чудим, че той става неизразителен, без оттенъци и отсенки, но главно - неточен... И цялата тази едва ли поправима пакост дойде от узаконената и агресивна полуграмотност: колкото по-малък и прост направим езика си, толкова по-лесно ще минаваме за грамотни! ...“ (Мутафчиева, В., 2008).

Не по-малко показателно в изследваната проблематика е обстоятелството, че „...общественото недоволство е провокирано от безбройните чуждици, загрижено е за чистотата, самобитността на езика, като се припомнят и крилатите думи на Паисий „Българино, знай своя род и език!“ Вдъхновени от тържествената приповдигната, молитвена и патриотична защита на българския език, направена от поетите, много интелектуалци твърдят, че езикът ни е застрашен от обезличаване, обезбългаряване, огрубяване и опростяване, че навлиза в криза, тъй като след демократичните промени езикът на политическия дискурс изведнъж рязко се е променил и заплашва българската национална и културна идентичност.“ (Бояджиев, Т., 2005).

Днес всички сме свидетели, че тези проблеми не са преодоляни, а са се задълбочили. Бъдещата съдба на българския книжовен език, подложен на омаловажаване, на изместване от друг език и на безразличие, е поставена под заплахата. Същото отношение е пренесено и към българските книги, които все по-малко се четат. Много хора не се гордеят, че са българи. Затова този казус вече е въпрос за национална сигурност, за което е необходимо прилагането на бързи мерки.

4. ДИСКУСИИ

На проблемите на съвременния български книжовен език са посветени редица публикации и дискусии в публичното пространство, отличаващи се с цялостна и изключително професионална реакция. В един брой на списание 8 „Искам на български“ (май, 2023) водеща статия е „Да спасим езика наш“. Съзвездие от автори, обичащи езика, с различни професионални изяви правят цялостно представяне на достойнствата на древния и съвременен български книжовен език. Сред тях са писателката Розмари Де Мео в статията си „Избирам родния си език!“, с подзаглавие: „Българският език чезне, все още не е късно да го спасим, а заедно с него и българското самосъзнание и достойнство“, политолога д-р Рада Коджабашева със статията си посветена на духовната същност и на духовната мисия на българския народ: „Вдъхновение“, интервю с езиковед Владислав Миланов „Да спасим думите“, с подзаглавие: „Езикът е силата, която може да преобрази света“. Там са и статиите на писателката Виктория Бешлийска „Думите, нашето спасение“, на историка доц. д-р Веселина Вачкова „Защо е свещен българският език“, дори и експеримент, за измерване на цвета и размера на аурата на жена, показващ голяма положителна промяна при използването на български думи и негативните реакции при замяната им с чуждици. В този и следващият брой намират

място и открито писмо до Президента на България, като обединител на нацията, за опазване на кирилицата от латинизация, с конкретни искания и с молба за съдействие, както и национален ученически конкурс за заснемане на надписи с чужди думи и заменянето им с български, на който откликнаха много ученици. Тук е и статията на Галя Герасимова: „Дънов избира България заради езика“.. Всички броеве на списанието 8, са изключително професионални, но конкретно тези два броя, през май, посветени на богатството на родния ни език и пътищата за неговото спасение, препоръчвам на всеки българин.

Не по-малко показателен е и вторият брой на списание 8 „Искам на български“ (юни, 2023) с водещо заглавие: „БАН: Опазването на езика е въпрос на национална сигурност! В него Българска академия на науките инициира разговори с всички отговорни институции, които да се превърнат в работна програма – политика за езика, с конкретни искания. Сред тях са: „Проверка и оценяване на задължителна компетентност по български език и култура в средното и във всички професионални направления на висшето образование. При оценяване и акредитация на висшите училища Националната агенция за оценяване и акредитация да проверява постигнатата компетентност по езикова култура. Владеенето на българския език, литература, история и култура да се обвърже и със Закона за българското гражданство. Да се подкрепи издателска дейност в областта на българския език и на българската култура, както и да се подкрепят българските общности в чужбина. Да се създаде Български културен институт по модел на „Гюте институт“, „Сервантес“, „Британски съвет.“

Година по-рано, на 11 юни 2022 г., във ВТУ „Св. Св. Кирил и Методий“ е проведена Национална кръгла маса „Българският език в глобализацията се свят“ с участието на катедрите по български език във Великотърновския, Пловдивския, Софийския, Шуменския и Югозападния университет. Преподавателите по български език подписват и изпращат декларация до Президента, до Министерството на образованието и науката и до Народното събрание, също с конкретни искания. Ето част от текста: „ Загрижени за нивото на висшето образование в областта на българския език, както и за нивото на общата (не) грамотност, се обръщаме към Вас с тази декларация, защото приемаме, че интересите ни са общи. С ясното съзнание, че процесът на глобализация е единственият възможен цивилизационен избор пред българското общество, приветстваме последните инициативи на институциите като в същото време споделяме тревогата си от занемаряване на усилията за изработването на национална стратегия (като система от мерки) за българския език. За да спазим мотото на ЕС: „Единство в многообразието“, трябва да се положат усилия най-важният сегмент от идентифицирането на една нация – нейният език, да бъде запазен и предаден по достатъчно адекватен и достоен начин до следващото поколение“.

(<https://www.facebook.com/photo?fbid=10228994183862968&set=pcb.10228994180342880>)

Разглеждайки проблемите на българският книжовен език винаги се стига до образователната система и в тази връзка внимание заслужава една изключителна книга. Това е „Българският език в училището“ (Вълчев, Б., 2012), в която авторът посочва причините за слабите езикови резултати в средното образование на вече редица поколения, прави анализи, сравнения с образователните резултати в чужбина и дава много конкретни примери, съвети и решения на проблемите, произтичащи от ниската езикова култура. „От днешна гледна точка не мога да реша дали е реалистично песимистичното пророчество на един от изтъкнатите наши филолози, че бъдещето на българския (книжовен) език е да обслужва само домашното, битовото общуване. Във всеки случай, ако това се окаже вярно, причината няма да е само в глобализацията. За това ще е виновно, в много висока степен отношението на държавата ни в лицето на образователните институции и на всички ведомства, както и пасивността на цялото общество към българския език – този най-важен идентификационен признак на българската нация.

Училището е единственият инструмент на обществото ни за въздействие върху състоянието на българския език в писменото и устното общуване....Трябва да осъзнаем, че е крайно време да престанем да виним младите хора, че били нечетящи и неграмотни. Проблемът не е в тях. Проблемът е в образователната ни система, която е амортизирана и анахронична. И това в най-висока степен се отнася до обучението по български език....Промените в образованието трябва да се наложат от горе на долу, без да се допускат каквито и да било компромиси. А за това най-напред е нужна концепция – без ясна и модерна концепция не може да се осъществява и качествено образование. Дано след десетилетия нашите потомци не се изправят пред осъществилото се прорицание, с което започнах тези редове. Затова обаче са нужни активни и целенасочени действия. Образованието не е цел или задача на една партия или правителство. То е сред най-важните национални приоритети. „ (Вълчев, Б., 2012 г.)

Днес, след повече от десетилетие се оказва, че проблематиката в образователната сфера, респективно с българския език, остава. С времето тя се задълбочава и днес вече търсим решения за защита на националния ни език от апатия, безразличие, бездействие и срещу смаляването му до език само за битово общуване. И това вече разклаща националната идентичност и вече е въпрос на защита на националната ни сигурност.

В статията си, „Похвално слово за българското слово“, публикувана на 24 май 2016 г. година, известният наш дипломат, преподавател и интелектуалец Петър Увалиев пише: „ Скръб е, защото ние веден усещаме, че около нас все повече се разраства гибелна езикова пустиня. Преди век и повече Ницше бе предугадил угрозата от такава грозна духовна суша.“ (<https://webstage.bg/li-ri-chni-otkloneniya/3032-pohvalno-slovo-zabalgarskoto-slovo-petar-uvaliev.html>).

В контекста на посоченото, какви са решенията в тази ситуация? На първо място са държавните, институционалните решения, които се очакват. Те трябва да реформират и регламентират начина, по който се ползва езика в общественото пространство. Да направят работещи промени в българската образователна система, които да решат натрупаните от десетилетия проблеми. Да се чете, да се пише, да се правят диктовки, а не тестове, да има писмени изпитвания, да се говори пред аудитория, да се пишат теми и др., т. е. да се постави акцент върху отработването на езикови умения, а не само знания. Ще е нужна колективна експертна помощ, но аз мисля че българските специалисти по езика, преподавателите, отдавна чакат и биха подпомогнали подобна инициатива. Това е първото и най-необходимо. Защото грижата показва уважение. А подценяването отлага и задълбочава проблема. Много години се правят опити проблемите с езика да се решат и със закон, но досега не се е достигнало до неговото гласуване, вероятно пак поради пренебрегване на сериозността на проблема. Като основа на нашата култура, българският книжовен език би трябвало да се включи и в следващата Стратегия за национална сигурност, с конкретни предложения за неговото опазване и защита. Освен това информационната сигурност е изключително важна в съвременния свят и за България, и за общия европейски отбранителен диалог. Тя се реализира точно благодарение на езика като информационна система. Динамиката в средата за сигурност изисква своевременно добиване на стратегически важна информация, което да позволява на висшето държавно и военно ръководство на страната да взема информирани и правилни решения, защитавайки интересите ни. А тук акцентът е върху езиците, и българския, и английския.

Друго решение е духовността. Целесъобразно е, хората в утвърждащото се консуматорско общество имат нужда от по-духовна гледна точка към всички житейски ценности, както и от лидери, и от примери, които да ги водят и да им дават оптимизъм. Но подобна промяна е много бавна и също трябва да стъпи на основата на промени, провокирани от решителните действия на отговорните български институции. Едва тогава активността на гражданите ще се отключи по-масово и те ще подкрепят повече българския език в обществените си и личните езикови изяви. Българското Възраждане, е пример как с образованието и с изграждащата се духовност, съзнанието на едно изостанало общество набира сили и прави стъпка към по-цялостни и по-радикални промени. Изграждането на една по-духовна гледна точка днес, е изключително необходима и в по-глобалния свят на изострени конфликти, войни, климатични проблеми и др. Това е част от грижата за децата ни, за тяхното бъдеще. И ако нашето поколение не вземе мерки за опазването на българския език, следващите поколения ще бъдат в още по-тежка криза на националните ценности.

Трето решение за опазване на българския книжовен език е активността на добрите и осъзнати хора и техния пример. „Злото съществува там, където добрите хора бездействат!...Имаме спешна потребност от действието на много хора, които познават и обичат езика“ (Розмари Де Мео, 2023). И когато става дума за духовност и за лидер, за пример не можем да не посочим Левски, който като Исус се посвещава да променя съзнанието на хората към добро. Още повече, че хората винаги имат нужда от водачи. Ето го Левски, който е в сърцата ни и пита „Народе???“

5. ЗАКЛЮЧЕНИЕ

За да провокираме промяна в отношението и опазването на езика ни, не се иска да сме супер герои, а само действащи добри хора. Казват, че всяко време ражда своите герои. Нашето – ражда всекидневните герои със своя мисия и отговорност. А „хората, които променят България, поемат отговорност и първо променят себе си...те не са титани, мисионери и натрапчиво фасадни родолюбци, които вдигат шум и се самоизтъкват. Много често ще ги видите изтощени, недоспали, забравили рождения ден на някой близък, но удовлетворени от промяната. С мисъл за благо на някой друг. Отдадени на мисия, която е по-голяма от тях самите.“

“ (Пенев, Д., 2022).

В обобщение на изследванията за езика като елемент на националната ни сигурност считаме, че промяната към българския книжовен език и неговата защита като един от стълбовете на националната ни идентичност и на националната ни сигурност зависи от всички нас, които осъзнаваме и познаваме добре ценността, самобитността, лексикалното и граматическо богатство на българския книжовен език. А това е въпрос на чест да го ползваме правилно, да споделяме като българи гордостта си от езиковото ни наследство, да го защитаваме и популяризираме, да правим кампании, публикации, кръгли маси, проектозаконови. За да го

запазим и да извоюваме повече позитивни промени в негова полза, да утвърждаваме и да уважаваме езиковата си същност. Затова са всички усилия през годините на езиковеди, преподаватели, специалисти и хора с гражданска позиция. Паралелно с това държавните институции следва да подкрепят българския книжовен език и прекрасните граждански инициативи за него.

БЛАГОДАРНОСТИ

Бих искала да изразя най-искрените си благодарности към проф. д. н. Севдалина Димитрова за професионалната и морална подкрепа към мен и моя труд. Бих искала да благодаря и на всички автори, без чиито статии, книги, мнения, граждански позиции за съдбата на българския книжовен език, тази статия не би могла да се реализира.

БИБЛИОГРАФИЯ

- Актуализирана стратегия за национална сигурност на Република България (23.03.2018). Взето от https://mod.bg/bg/doc/strategicheski/20180330_Aktualizirana_SNSRB_2018.pdf
- Бояджиев, Т. (2005). статията „Националният език в условията на чуждо влияние и глобализация“, сп. „Българският език“, бр. 4, на този интернет адрес: https://www.balgarskiezik.eu/4-2005/T_BOYAD_ZHIEV.pdf
- Вълчев, Б. (2012). Българският език в училището. Изд. Съюз на филолозите българисти, София, 2012. Декларация на преподавателите от катедрите по български език след национална кръгла маса „Българският език в глобализиращият се свят“, (11 юни 2022). ВТУ “Св. Св. Кирил и Методий“, 11 юни, 2022, Велико Търново. Взето от <https://www.facebook.com/photo?fbid=10228994183862968&set=pcb.10228994180342880>
- Демирова, Р., & Захариева, Й. (2015). Език и сигурност. Зависимости. Издателство „Авангард Прима“, София 2015, 13.
- Мутафчиева, В. (2008). „Езикът ни обеднява, въпреки повишаването на брутния вътрешен продукт“. Взето от https://liternet.bg/publish16/v_mutafchieva/ezikyt.htm
- Пенев, Д. (2022). Хората, които променят България, част 2. Изд. AMG Publishing, София, 2022, 7 . Списание 8, (9 ноември 2023), бр. 5. Искане на български, 12. Взето от <https://spisanie8.bg/%D1%81%D0%BF%D0%B8%D1%81%D0%B0%D0%BD%D0%B8%D0%B5.html>
- Списание 8, (9 ноември 2023), бр. 6. Искане на български. Взето от <https://spisanie8.bg/%D1%81%D0%BF%D0%B8%D1%81%D0%B0%D0%BD%D0%B8%D0%B5/%D1%81%D0%BF%D0%B8%D1%81%D0%B0%D0%BD%D0%B8%D0%B5-8-%D0%B1%D1%80%D0%BE%D0%B9-62023-%D0%B3.html>
- Талеб, Н. (2011). Черният лебед: въздействието на слабо вероятното в живота и на пазара. Издателство “ИнфоДар“, София, 2011.
- Тахиров, М. (2023). Философия на творчеството, Издателство „Мултипринт“ ЕООД, София, 2023, 119-120 г.
- Увалиев, П. (2016). Похвално слово за българското слово. Взето от <https://webstage.bg/li-ri-chni-otkloneniya/3032-pohvalno-slovo-za-balgarskoto-slovo-petar-uvaliev.html>, 2024.